Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
S 48, Güz 2011, s. 869-892

Esat Efendi (İleri)

Doç. Dr. Hakan UZUN*

Özet

Esat Efendi (İleri), Batı Trakya'da bulunan Gümülcine'de doğmuştur. Balkan Savaşları sonunda bu bölgenin kaybedilmesiyle beraber, İstanbul'a gelmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında, öğretmenlik mesleğini devam ettirmesinin yanı sıra halkı savaşa davet eden broşürler de yayımlamıştır. Milli Mücadele sırasında aktif görevlerde bulunarak, başarılı hizmetler sunmuş, ülkenin işgal edilmesine karşı tepki gösteren ve direnişe geçenler arasında yer almıştır. Kimi zaman elinde silahla cephede, kimi zaman ise müzakereci olarak bir masada ya da bir yardım kuruluşunda bir takım sorumluluklar üstlenmiş olan Esat Efendi (İleri), Milli Mücadele yanlısı bir siyaset izlemiştir. Mecliste milletvekili olarak bulunduğu sıralarda ise birçok konuda söz almış, yasa teklifinde bulunmuş ve önergeler vermiştir. Seçildiği yerlerin sorunlarıyla ilgilendiği gibi ulusal sorunlara da kayıtsız kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Esat Efendi (İleri), Milli Mücadele, TBMM, Meclis, Aydın, Menteşe*

Esat Effendi (İleri)

Abstract

Esat Effendi (İleri) was born in Gümülcine located in Western Thrace. Upon the loss of these areas after the Balkan Wars, he came to İstanbul. Besides teaching during The First World War, he also prepared brochures to encourage people to fight in the war. He performed successful services and acted collaboratively with the ones protesting against and resisting the occupation of the country during the war of independence. Sometimes as a soldier in the front with his gun, sometimes as a

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

negotiator at the table, and sometimes as a helpful man in a relief organization, Esat Effendi (İleri) took up various responsibilities during the war of independence and always followed a policy in favour of national independence. He took the floor in many occasions when he was an MP in the Assembly; he proposed laws and resolutions. He was interested in the problems of the areas from where he was elected and remained not indifferent to the national problems as well.

Key Words: *Esat Effendi (İleri), The War of Independence, Grand National Assembly of Turkey (TBMM), Assembly, Intellectual, Menteşe (Knuckle)*

GİRİŞ

Toplumsal bir mücadelenin başarıya ulaşmasında, toplumun tüm kesimlerini ortak bir amaç etrafında toplayıp, onların desteğini sağlamanın ve mücadelenin kazanılacağına inandırmanın önemi büyüktür. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında da böyle bir yöntem izlenmiş ve bu sayede toplumun her kesiminden olan insanların katkısı sağlanmıştır. Özellikle mücadelenin, milli iradeye dayalı olarak yürütülmüş olması sayesinde toplumdaki herkes harekete geçirilebilmiş ve bütünün bir parçası haline getirilebilmiştir. Bu nedenle Milli Mücadele'ye doğrudan katılan ya da destek verenler arasında, çeşitli mesleklerden, farklı inanç, cinsiyet ve yaş gruplarından insanları görmek mümkündür. Bunların birçoğu, milletin bilincinde kurtuluş için direnmek ve mücadele etmek düşüncesinin doğması konusunda oldukça önemli katkılar sağlamış; cephede savaşanlara lojistik destek verilmesi, geride kalanların ihtiyaçlarının giderilmesi, halkın manevi gücünün yüksek tutulması ve propaganda faaliyetlerinin yürütülmesi vb. işlerde oldukça başarılı hizmetler sunmuşlardır. Hatta o dönemin koşullarında, bu mücadeleye sadece inanarak bile önemli katkılar sağlamışlardır. Çünkü Mondros Mütarekesi sonrası, İtilaf Devletleri'nin başlayan işgalleri karşısında, herkesin karamsarlığa ve umutsuzluğa sürüklendiği günlerde, kurtuluşa inanmak ve geleceğe yönelik olarak bir umut ışığı görmek bile başlı başına katkı sayılabilirdi. Dolayısıyla bu çalışmada, ülkenin kurtuluşu ve kuruluşu sırasında bir takım sorumluluklar ve görevler üstlenmiş isimlerden birisi olan Esat Efendi (İleri)'nin gösterdiği çabalar incelenmeye çalışılmıştır.

Esat Efendi (İleri) ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda bir takım bilgilere ulaşmak mümkündür. Bunlar içinde, en ayrıntılısı onun hayat hikâyesi üzerine doğrudan bir araştırma yapmış olan Ayten Can Tunalı'ya aittir. Ancak Tunalı'nın da söylediği gibi, Esat Efendi (İleri)'nin milletvekilliği döneminde mecliste yaptığı çalışmalar yeterince ele alınmamış ve bu konu eksik bırakılmıştır. Bu araştırmada, Esat Efendi (İleri)'nin milletvekili olarak

mecliste yaptığı faaliyetler ile tercüme-i hal kâğıdında yer alan bilgilerin değerlendirilmesiyle, kendisi hakkında sahip olunan bilgilerin desteklenmesi ve daha da zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

Esat Efendi (İleri)

Hayatı boyunca, ülkesinin sıkıntıya düştüğü anlarda, hemen her sahada mücadele etmiş olan Esat Efendi (İleri), 1875 (H. 1291)'de, Batı Trakya'daki Gümülcine'de doğmuştur.[1] Babası Hoca Mehmet Hilmi Efendi'dir.[2] İlmiye sınıfına mensuptur ve müderrisliğin yanı sıra siyasetle de uğraşmış, Balkan Savaşı öncesinde, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Gümülcine milletvekilliği yapmıştır.[3]

Esat Efendi (İleri), öğretim hayatını Gümülcine'de tamamlamıştır. Gümülcine'de müderris ve Mekteb-i İdadi'de öğretmen olarak çalışmış, bunun yanı sıra kasabanın büyük camisinde kürsî şeyhliği de yapmıştır.[4] Siyasete yakın ilgi duyan birisi olarak, İttihat ve Terakki Derneği'nin Gümülcine Livası (Sancağı) başkanlığını yapmış, ayrıca Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katılmış ve kendi ifadesiyle "*Bulgarların çok zulmüne duçar*" olmuştur. Sonradan bölgenin işgalden kurtarılması amacıyla başlatılan mücadeleye de katılarak, buranın bağımsızlığını ilan edenler arasında yer almıştır.[5] Ancak Bulgarların Gümülcine'yi tekrar işgal etmeleri üzerine, İstanbul'a gelmiş,[6] kendi isteği üzerine öğretmenlik yapmak üzere, Aydın Sultaniyesi'ne atanmış ve I. Dünya Savaşı sırasında burada çalışmıştır.[7]

Savaş sırasında, Cihad-ı Ekber (İzmir, 1332) adlı bir broşür çıkarmış ve cihadla ilgili ayet ve hadisleri açıklayarak, halkı birliğe ve cephede savaşmaya davet etmiştir.[8] Müslüman dünyasının geçmiş yıllarda ve o gün

---

[1] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[2] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[3] Ayten Can Tunalı, "*Kurtuluş Savaşı'nda Esat Efendi (İleri)*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVI, Sa.: 41, ss.81-99, 2007, s.84; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele Ve T.B.M.M. I. Dönem**, C.III, T.B.M.M. Vakfı Yay. No.: 6, Ankara, 1995, s.138; Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadelede Din Adamları**, C. II, 3. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2002, s.70.

[4] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[5] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104; Tunalı, *a.g.m.*, s.84.

[6] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[7] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104; Çoker, **a.g.e.**, s.138; Sarıkoyunlu, **a.g.e.**, s.70; Tunalı, *a.g.m.*, s.84.

[8] Sarıkoyunlu, **a.g.e.**, s.71-72; Recep Çelik, **Milli Mücadelede Din Adamları**, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1999, s.98; Kadir Mısıroğlu, **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler**, 9. Baskı, Sebil Yay., İstanbul, b.t.y., s.340.

düştüğü kötü durumları anlatıp; dini duygularına seslenmek suretiyle halkı etkilemeye çalışmış ve mücadeleye çağırmıştır.[9] Bu broşürün dışında başka, birkaç kitap daha yayımlamıştır. Bunlar şiir halinde bir beyanname olan "*Ah! Aydın*", "*Verin Zavallılara*", "*Hilal-i Ahmer*" gibi çeşitli risalelerden oluşmaktadır.[10]

Milli Mücadele sırasında ve sonrasında hem sıradan biri olarak, hem de milletvekili olarak birçok faaliyette bulunmuş olan Esat Efendi (İleri), Tayyare Cemiyeti'nin kuruluşu sırasında da ilk İdare Heyeti'ne girmiş ve sonradan Çocuk Esirgeme Kurumu'na dönüşecek olan Himaye-i Eftal'in de Heyet-i Merkeziye azalığına seçilmiştir.[11]

Evli ve dört çocuk babası olan Esat Efendi (İleri), II. Dönem milletvekilliği görevinden sonra, İzmir'in Torbalı ilçesine yerleşmiş ve tarımla uğraşmaya başlamıştır.[12] 2 Ekim 1948'de Türk Basın Birliği'nin, elli yıl Türk basınına ve maarifine hizmet edenler için düzenlediği jübilede de yer almış[13] ve 15 Nisan 1957'de geçirdiği bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.[14]

Milli Mücadele Sırasında Yaptığı Çalışmalar

Mondros Mütarekesi'nden sonra, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanan ülkeyi kurtarmak amacıyla birçok faaliyette bulunulmuştur. Bazı bölgelerde, işgale karşı koymak amacıyla bir takım

---

[9] Bu konuda broşüründe yer alan bazı satırlar şöyledir: " *...Ey din kardeşler! Cümlenin malûmudur ki, Moskof, Müslümanlığın kâdim düşmanıdır. İngiliz ve Fransızlar da son zamanlarda Müslümanlık âlemine karşı bir cellât kesildiler. İngiliz ve Fransızlar, Rusya gibi gaddar ve müstebit bir hükümetle elele vererek idareleri altında bulunan Müslüman kardeşlerimize yapmadık fenalık bırakmadılar... Öyle düşmanlar ki; idaresi altında din kardeşlerimiz envaı mezalime düçar oluyorlar... Ehlî İslâm'ın düşmanı ne kadar çok olursa olsun, Âlem-i İslâm'ı mahvedemezler. Muhafaza-i din ve vatana aid şer'an mükellef olduğumuz vazifeyi lâyıkı ile ifâ edersek âkıbet galebe ve nüsrat bizimdir. Envâr-ı Dinüi Muhammedî sönmez... Din-i Mübin-i İslâm kıyamete kadar pâyidar olacaktır. Din-i Celil-i İslâm'ın hâmisi, Allahü Teâlâ ve Şefi Resûl-i Müçteba Efendimiz hazretleridir. Allahü Azimüşşanın ve Resûl-i Müçtebâ'nın emirleri mucibince hareket ve böyle cihâd zamanında malımızı fedâya gayret edelim...*" Mısıroğlu, **a.g.e.**, s.340-342.

[10] Sarıkoyunlu, **a.g.e.**, s.71-72.

[11] Tunalı, *a.g.m.*, s.85.

[12] Çoker, **a.g.e.**, s.139.

[13] Çoker, **a.g.e.**, s.139.

[14] Tunalı, *a.g.m.*, s.84; Çoker, **a.g.e.**, s.138-139.

protesto gösterileri düzenlenmiş, işgal altına giren ya da tehdidi altında bulunan yerlerde ise Muhafaza-i Hukuk, Müdafaa-i Hukuk veya Redd-i İlhak gibi cemiyetler kurularak örgütlenme yoluna gidilmiştir. Ayrıca Kuva-yı Milliye adı verilen milis müfrezeleri oluşturulmuş, küçük çapta da olsa yer yer işgalci düşmana karşı silahlı bir direniş başlatılmıştır. Tüm bunların dışında dikkati çeken bir diğer husus da ülkede bütünlüğü sağlayıp, direnişi yaygınlaştırmak amacıyla birçok kongre düzenlenmiş olmasıdır. Esat Efendi (İleri) de işgale karşı tepki gösteren ve direnişe geçenler arasında yer almış; gerektiğinde elinde silahla cephede, gerektiğinde ise müzakereci olarak bir masada ya da bir yardım kuruluşunda görev üstlenerek, Milli Mücadele yanlısı bir tavır sergilemiştir.

İstanbul Hükümeti tarafından, Yunan işgalinden önce, Rumları ve öteki azınlıkları yatıştırmak, Türkleri sakinleştirmek amacıyla, Şehzade Abdürrahim ve Şehzade Cemalettin başkanlığında, Heyet-i Nasiha denilen kurullar oluşturulmuş ve Anadolu ve Trakya'ya gönderilmiştir.[15] 29 Nisan 1919'da Padişah adına Aydın'a gelen Nasihat Heyeti'ne karşı Anadolu seyahati boyunca karşılaştığı tek ve en ciddi tepkiyi gösteren kişi, Esat Efendi (İleri) olmuştur.[16] Olayın gelişimi şöyledir:

Heyetin Aydın'da karşılanışında din adamlarının bulunmayışı Şehzade Abdürrahim Efendi'nin dikkatini çekmiştir. Şehzade, Mutasarrıf Vekili Fuat Bey'e, "*Aydın'ın müftüsü, imamı, hacısı ve hocası olmadığından mı yoksa başka bir maksatla mı heyeti karşılamaya gelmediklerini*" sormuştur. Fuat Bey, "*Aydın'da İttihat Terakkiye mensup Esat Hoca'nın etkisi ve teşvikiyle karşılama törenine gelmedikleri*"ni söyleyince, Şehzade, Esat Efendi (İleri)'yle görüşmek istemiştir. Şehzade huzuruna getirilen Esat Efendi (İleri)'ye " *...şehzadeyi bir misafir sıfatıyla olsun istikbal etmeniz lazım değil miydi*" diye sormuştur. Esat Efendi (İleri) ise şu cevabı vermiştir:

"*Efendi Hazretleri... sebeb-i teşrifinizi bildiğimiz için istikbalinize gelemedik. Bizim nasihate ihtiyacımız yoktur. Hıristiyanlarla iyi geçinmediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız bütün cihan umumi efkârına siz ilan ve tebliğ etmiş oluyorsunuz. Bu havaliyi gezecek ve göreceksiniz, Hıristiyan mahalleleri mamur ve âbâdân, İslâm mahalleleri ise muhtac-ı umrandır. Biz Türkler cephelerde harp edip vatanımızı korumaya çalışırken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar, bahçeler içinde yaşarlar. Servet, saadet, refah her şey onlarda, fakr-u zaruret Türklerde toplanıyor.*

[15] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Bilgi Yay., Ankara, 1991, s.113-114.

[16] Mevlüt Çelebi, **Heyet-i Nasîha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s.46–47.

Nasihatı bize değil, bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermeniz lâzımdır."

Bu sözlere sinirlenen Şehzade, Esat Efendi (İleri)'ye "*padişahın vekilinin huzurunda bulunduğunu ve millet arasına tefrika soktuğunu*" söylemiştir. Esat Efendi (İleri) de "*Aydın'da bütün münevverlerin aynı fikir ve kanaatte olduklarını*" söylemiştir. İkisi arasında bu konuşma geçerken orada bulunan heyet üyelerinden Süleyman Şefik, Esat Efendi (İleri)'yi göstererek, "*bu da onlardan (İttihatçı) maalesef her yerde bulunuyorlar*" demiştir. Bunun üzerine Şehzade, Esat Efendi (İleri)'ye "*Hoca, bütün bu sözler İttihatçı ağzından çıktığı için bize bir kıymet ifade etmez*" demiştir. Esat Efendi (İleri) de "*Sözlerimin kıymetini ve içinde saklı hakikatlerin mahiyetini siz takdir edemezsiniz. Aziz milletimiz elbette takdirde gecikmez. Millet bizim yolumuzdadır, sizin yolunuzda kimsecikler yürümez*" diyerek sözlerine son vermiştir. Bu görüşmeden sonra akşam verilecek ziyafet listesinden Şehzadenin emriyle Esat Efendi (İleri)'nin ismi çıkarılmıştır.[17]

Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine, Aydın'da, Namazgâh'ta toplanan halk, büyük bir miting düzenlemiştir. Lise öğretmeni Sabri Bey burada bir konuşma yaparken, Hilal-i Ahmer başkanı olarak Esat Efendi (İleri) de bir dua okumuştur. Miting bittikten sonra da tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne silahlı örgütler kurmaları yolunda birer telgraf çekilmiştir. Telgraf metni şu şekildedir:

"*Bütün Müdafaayı Milliye Cemiyetlerine İzmir'in işgalini biliyorsunuz. İzmir'le bağlantımız da kesilmiştir. Sükûn ve soğukkanlılığınızı devam ettiriniz. Milli hukukumuzu temin edecek olan silahlı örgütler için hiç vakit kaybetmeksizin çalışıp gayret ediniz, cenabı hak bizimledir. Çünkü haksızlığa uğradık ve zulüm gördük, ümidinizi kesmeyiniz. Aydın Heyet-i Milliyesi*"[18]

Görünüşte İzmir'e asayişi sağlamak üzere çıkmış olan Yunan askeri birlikleri bununla sınırlı kalmamış, Batı Anadolu topraklarını da işgale başlamışlardır. Aydın-Nazilliye kadar geldiklerinde halk göç etmeye başlamış ve Aydın'dan, Çine ilçesine göçenlerin sayısı yirmi beş bine ulaşmıştır. Bu olay üzerine, Çine Belediyesi'nden onaylı bir dilekçe ile Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Esat Efendi (İleri), Aydın Belediye

[17] Lütfi Arif Kenber, "*Şehzade Abdürrahim Heyeti Aydın'dan Nasıl Kaçtı*", **Dün-Bugün**, C. I, Sa.: 7, 6 Aralık 1955, s.5; Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, C. 6, Baha Matbaası, İstanbul, 1968, s.1765; Sarıkoyunlu, **a.g.e.**, s.71; Çelebi, **a.g.e.**, s.46-47.

[18] **Miralay Mehmet Arif Bey, Ayıcı Arif'in Anıları Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919–1923)**, Yayına Haz.. Bülent Demirbaş, 2.baskı, Arba yay., İstanbul, 1992, s.19

Başkanı Reşat Bey ve çevirmenlik yapacak olan Şemsettin Bey, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri temsilcilerine Yunanlıların yaptıkları zulüm ile verdikleri acıları anlatmak ve işgalin kaldırılmasını istemek amacıyla Rodos yoluyla İstanbul'a gönderilmişlerdir. Orada gerek devlet yetkilileri, gerekse İtilaf Devletlerinin elçileri tarafından iyi karşılanmamış olan heyet, özellikle Yunan işgali sırasında Çine yöresine bir inceleme heyeti gönderileceği ve Hilal-i Ahmer'e yardım edileceği sözünü almışlardır.[19]

Aydın'ın Yunan birliklerince işgal edilmesi üzerine, yörede bulunan 57. Tümenin subayları ve Aydın Efeleri'yle birlikte direnişe geçen,[20] Yunan işgaline karşı İzmir kuzeyi ve doğusunda mücadeleyi başlatan ve Kuvayı Milliye'yi kuranlar arasında yer alan Esat Efendi (İleri), [21] Aydın'da Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti başkanlıklarını da yürütmüştür.[22]

Esat Efendi (İleri) gençlerden topladığı gönüllüler ve zeybekler ile Aydın-Köşk Cephesi'nde de mücadele etmiş, Hilal-i Ahmer Teşkilatı'nın başında savaş yaralılarının tedavisiyle uğraşmış, [23] düzenli birlikleri cesaretlendirmek üzere bir takım konuşmalar yapmıştır.[24] Bu nedenlerle de, gerçekte böyle bir unvan vermeye doğrudan yetkili olduklarını gösteren yasal bir düzenleme olmamasına karşın, eldeki belgelere göre, bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanı sıra Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe tarafından kendisine "*Milli Ordu Müftüsü*" unvanı verilmiştir.[25]

Tunalı'nın bu konuda tespit ettiği belgeler şöyledir: "*Milli Ordu Müftüsü Faziletli Hoca Esat Efendi, Aydın ve Ödemiş cephelerinde ilminiz ve silahınızla ifa ettiğiniz pek büyük hüsn-i hizmetinize karşı zât-ı alilerinizi millî ordu müftülüğüne tayininiz tensib edilmiştir. Arz-ı keyfiyetle emin olduğumuz hizmet-i vataniyyenizin temadisini rica ederim efendim. Fi 12 Teşrinievvel 335 Aydın ve Havalisi Umum Kuvayi Milliye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü*", "*Öteden beri esbak etmekte olan hizmet-i vatan*

---

[19] **Miralay Mehmet Arif Bey**, s.23; Celal Bayar, **Bende Yazdım**, C. 7, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s.2102; Tunalı, **a.g.m.**, s.85; Seçil Karal Akgün- Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmerden Kızılay'a**, Ankara, 2000, s.258.

[20] Tunalı, *a.g.m.*, s.85.

[21] İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912–1922**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., XVI. Dizi-Sa.69, Ankara, 1993, s.246.

[22] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[23] Çoker, **a.g.e.**, s.138.

[24] Tunalı, *a.g.m.*, s.85.

[25] Tunalı, *a.g.m*., s.85; Sarıkoyunlu, **a.g.e.**, s.72.

perveranenize binaen sizi ordu müftü makam-i alisine tayin ettim. Kale'l-evvel hidemat-ı vataniyyede muvafakiyetinizi temenni ederim. Aydın ve Menteşe Havalisi Umum Kuvayi Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe"; bu konudaki bir diğer belge ise11 Eylül 1920 tarihli olup, kendini Aydın mıntıkası kumandanı Cenubi olarak nitelendiren Yörük Ali Efe'ye aittir. "*Milli Ordu Müftüsü ve Büyük Millet Meclisi Azası Hoca-yı muhterem Gümülcine'li Esat Efendi*" başlığını taşıyan bu yazıda, Yörük Ali Efe, halkın, Yunan zulmünden şikâyetini ilgililere ulaştıran komisyonda görev alması, bir yıldan bu yana cephedeki askerlere "*...telkinat-ı diniye ve teşvikat-ı fariza-i cihadiyede bulunduğundan dolayı*" Esat Efendi (İleri)'ye verilen fahri ordu müftüsü unvanını kabul ettiği için kendisine sevgi ve şükranlarını sunmuştur.[26]

Eldeki belgelerden, Esat Efendi (İleri)'nin de bu unvanı oldukça benimsediği ve Milli Mücadele bittikten sonra da kullandığı anlaşılmaktadır. Tercüme-i Hal Kâğıdı'nda bu durumu iki yerde belirtmiş ve "*...Kıyam-ı Milli vuku'unda Milli Ordu Müftülüğünde ve Birinci Mecliste Aydın mebusluğunda bulundum*" "*On ay Millî Ordu Müftüsü sıfatıyla Aydın ve Ödemiş cephelerinde bulundum*" demiştir.[27] Ayrıca mecliste yaptığı bir konuşma sırasında da bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "*...bendeniz altı aydır Aydın, Ödemiş cephelerinde, koynumda kitabımla, boynumda silahımla ordunun fahri müftüsü olarak dolaştım...*"[28]

I. Meclis'te milletvekili olduğu dönemde, kendisine ordu geri hizmetinde gözetim ve yardım için görev verilmiş, görevini aynı zamanda milletvekili de olduğu Aydın bölgesinde yapmıştır.[29] Bu konudaki belge şöyledir:

"*Orduda Geri Hizmetlere Nezaret Etmek Üzere Memur Edilen Zevat Hakkında Tezkere (26 Ocak 1922) Ordu geri hizmetlerinin bazı işlerine nezaret ve yardım etmek üzere isimleri aşağıda yazılı zevat Harp Encümeni kararıyla memur edilmişlerdir. Malumat arz eylerim efendim.*

Türkiye Büyük Milet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal. Müfid Efendi (Kırşehir), Ata Bey (Niğde), Hakkı Paşa (Niğde), Mehmet Vehbi Efendi (Konya), Tahsin Bey (Aydın), Esad Efendi (Aydın), Mehmed Bey (Eskişehir)"[30]

---

[26] Tunalı, *a.g.m.*, s.85-86.

[27] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[28] TBMM Zabıt Ceridesi, 25.10.1920, Devre: 1, C. 5, İçtima Senesi: 1, s.184.

[29] Çoker, **a.g.e.**, s.139.

[30] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Kaynak Yay., C.12, İstanbul, 2003, s.247.

Esat Efendi (İleri), askerleri manen savaşa hazırlamasının yanı sıra cephede de savaşa katılmış, bu durum, Dördüncü Fırka Kumandanı Kaymakam Mehmet Nazım'ın kendisine gönderdiği 2 Şubat 1921 tarihli yazıda şu şekilde yer almıştır:

" *...karlı ve yağmurlu bir havada herkesin ruhen düşkün olduğu günlerde kendisini cephemizin ileri hatlarına "Yaş Çayır"a vaaz ve irşad için gönderdim... siperlerimizde askerlerimize nasihat ve düşmana kurşun atmak suretiyle fiilen mücahedeye müşareket eyledi. Bundan memnun ve müftehir kaldığımı iş bu vesika ile kendisine arz ve beyanı bir vecibe-i vicdaniye bildim*"[31]

Ayrıca Ankara Müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi) başkanlığında, İstanbul Hükümeti'nin, Milli Mücadele aleyhine çıkardığı fetvayı etkisiz kılmak amacıyla hazırlanan karşı beyannameyi imzalayanlar arasında yer almış,[32] Güney-Batı Anadolu yöresinde düzenli ordu için halktan yardım toplanmasında oldukça yararlı hizmetleri olmuştur. Bu çalışmaları takdir toplamış ve I. Ordu Kumandanı Ali İhsan Bey (Sabis) kendisine teşekkür etmiştir. Telgraf metni şu şekildedir:

"*Burdur'da Aydın mebusu Esat Efendi Hazretlerine*

Ordunun bu sıralarda muhtaç olduğu mevad-ı iaşenin tedarik ve mubayaasında sebk eden kıymetli muavenetlerinize bilhassa arz-ı teşekkür eder ve iaşenin halen ve atiyen tanziminde bir buhrana ma'ruz kalmamak üzere mubayaa hususundaki himem-i alilerinizin devam ve temadisini bilhassa rica ve arz-ı hürmet eylerim efendim.

Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan"[33]

Esat Efendi (İleri)'nin, Milli Mücadele sırasında yaptığı çalışmalardan birisi de Sakarya Savaşı sırasında olmuş, Ankara'nın yakınlarına kadar gelmiş olan Yunan kuvvetlerinin yarattığı moral bozukluğunu gidermek için, Musalla'da toplanan Ankaralılara şunları söylemiştir:

"*Ey Allahım, senin emrine dayanarak kıyam ettik; kıyamımız Haktır. Yardımcımız Cenab-ı Hak'tır*."[34]

---

[31] Tunalı, *a.g.m.*, s.86-87.

[32] Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadelede Din Adamları**, C.I, 4. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2002, s.157.

[33] Tunalı, *a.g.m.*, s.87.

[34] Çelik, **a.g.e.**, s.102.

Milli Mücadele sırasında yaptığı hizmetlerden dolayı 21 Kasım 1923'te Meclis kararıyla, cephede görev almış milletvekillerine verilen, Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiş, madalyası 23 Mart 1925'te TBMM Genel kurulunda ilk kez yapılan törende göğsüne takılmıştır.[35]

Milletvekili Olarak Yaptığı Çalışmalar

I. Dönem Milletvekilliği (1920–1923)

I. dönem TBMM'ye, 10 Ekim 1920'de Aydın milletvekili olarak girmiştir. Şer'iye-Evkaf, İrşad ve Milli Eğitim komisyonlarında çalışmış,[36] I. gurup üyeleri arasında yer almış[37] ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun ilk İdare Heyeti'ne katılmıştır.[38]

Mecliste yaptığı bir konuşmadan anlaşıldığı kadarıyla, Esat Efendi (İleri) milletvekilliği görevinin bir statü olmadığına, kişilere herhangi bir ayrıcalık kazandıramayacağına inanmış ve milli iradenin temsilinde seçkinci bir tavır sergilenmesine karşı olmuştur. TBMM'de, 29.11.1920'de, seçim yasasında bir takım değişikliklerin yapılması konusu görüşülürken, meclise, sadece memur, avukat, doktor, büyük toprak sahipleri vb. kişilerin yanı sıra, toplumdaki tüm meslek gruplarının da girebilmesi hedeflenmiştir. Halkçılık kavramı çerçevesinde yapılan bu görüşmeler sırasında milletvekillerinin bir kısmı bu konuda olumlu görüş bildirirken,[39] bazıları ise bu gruptan insanların milletvekili seçilseler de cahil olduklarından dolayı, temsil ettikleri kişilere yeterince yardımcı olmayacaklarını[40] veya bu yöntemin olumsuz bir takım sonuçlara yol açabileceğini söylemişlerdir.[41] Konuyla ilgili olarak Esat Efendi (İleri) de şunları söylemiştir:

" *...En mühim işler de din ve devletin, vatan ve milletin muhafazası uğrunda cephelerde ilk saflarda bulunan halk neden böyle meclislerde bulunmasın? O muhterem arkadaşlar ilk safta bulunarak şeref vermesin. Cephelerin ilk saflarında bulunmak cinayet midir? Asıl vatana hizmet eden, en büyük ibadet olan, cephelerde din ve devletin, vatan ve milletin namus ve*

[35] Çoker, **a.g.e.**, s.139.

[36] Çoker, **a.g.e.**, s.139; Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

[37] Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, 2. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s.585.

[38] Tunalı, *a.g.m.*, s.85.

[39] TBMM Zabıt Ceridesi, 29.11.1920, Devre: 1, C. 6, İçtima: 1, s.124–125.

[40] a.g.e., s.121.

[41] a.g.e., s.122.

hayatını, istiklâlini istikbalini hazırlamak için merdane göğüs geren bu kahramanlar neden Meclise girmesin?..."[42]

Esat Efendi (İleri)'nin konuşmalarından, bir ülke açısından propaganda yapmanın ve kamuoyu oluşturulmasının önemini kavradığı anlaşılmaktadır.[43] Örneğin Meclis'te yaptığı bir konuşma sırasında, hem pul koleksiyoncuları tarafından alınmak suretiyle devlete para kazandırmak, hem de basılan pullar aracılığıyla TBMM'nin dünyada tanınmasını sağlamak amacıyla bir hatıra pulu çıkarılması teklifinde bulunmuş ve bu görüşünü şöyle savunmuştur:

"*Bunlar bize 10 paraya mal olacaktır. Bu koleksiyon meraklıları bize on paraya mal olan pullardan her halde yüksek fiyatla almak isteyeceklerdir. Böyle maddeten pek büyük menfaat hâsıl olacağı gibi siyaseten de dünyanın her tarafına Türkiye Büyük Millet Meclisinin mevcudiyeti bu suretle intişar etmiş olacaktır.*"[44]

Batı Trakya'daki Türklerin sorunlarına ise özel bir ilgi göstermiş, bu konuya hiçbir zaman ilgisiz kalmamıştır. Örneğin burada yaşayanların Yunanlılar tarafından kötü muameleye maruz bırakıldıkları ve bu konuda bir takım önlemler alınması gerektiğine dair verilen bir önergeyi[45] desteklemiş, dışişlerinin de bu durumdan haberdar edilmesini isteyerek, [46] buradaki

---

[42] a.g.e., s.125–127.

[43] TBMM Zabıt Ceridesi,18. 09. 1921, Devre: I, C.12, İçtima: 2, s.241.

[44] TBMM Zabıt Ceridesi,17. 5. 1921, Devre: I, C.10, İçtima: 2, s.310 vd.

[45] Önerge şu şekildedir: "*Garbi-Trakya'daki Yunan mezalimine dair Cebelibereket Mebusu Faik Beyle Garbi-Trakya muhacirlerinden mevrut telgraf var. Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Garbi-Trakya'dan kaçıp gelen dindaşlarımızdan alınan malûmatı mevsukaya nazaran Yunanlıların; Anadolu'dan giden Rumları Garbi-Trakya'da Müslüman hanelerine cebren yerleştirerek on beş yaşından elli yaşına kadar erkeklerin cümlesini toplatıp semti meçhule sevk ve belki şehit ettikleri ve kadınlarla çocuklara her türlü tecavüzatı şenia icra ettikleri tahakkuk ediyor. Garbi-Trakya'nın bedbaht Müslümanlarının mâruz kaldıkları mezalimi vahşiyaneye nihayet verdirecek tedabiri âcile ve müessirenin ittihazını ehemmiyetle istirham ederim efendim. 18 Teşrinisani 1338 Keşan'da: Cebelibereket Mebusu Faik.*" TBMM Zabıt Ceridesi, 09.12.1922, Devre: I, C. 25, İçtima Senesi: 3, s.280.

[46] Öneri şu şekildedir: "*Riyaseti Celileye Gar'bi Trakya'daki zalim Yunan'ın insaniyetle kabili telif olmıyan mezalim ve fecayiinden firar suretiyle tahlisi hayat eden kardeşlerimizden aldığımız telgraflarda hain Yunan'ın on beş yaşından altmış yaşına kadar ahali-i İslâmiyeyi cemederek semti meçule götürdüğü bildiriliyor. Bu asıl ve necip Türk evlâtlarının muhafaza-i hayatları hakkında tedabiri lâzime ittihazı kususunda Hariciye Vekâletinin Heyeti Murahhasamızı haberdar ötmesini rica eylerim. 6 Kânunuevvel 1388 Aydın Mebusu Esad.*" a.g.e., s.283

Müslümanlara sahip çıkılması gerektiğini söylemiştir.[47] Konuşması şu şekildedir:

"*Muhterem arkadaşlarım, Balkan Harbinden beri ne Yunan'a ve ne Bulgara boyun eğmiyerek hürriyet ve istiklâli için on seneden beri kanlar feda eden Garibi-Trakya'nın bugün hali kan ağlanacak derecededir. Bilirsiniz ki Garbi-Trakya'nın nüfusu mevcudiyesinin yüzde sekseni Müslüman kardeşlerinizden ibarettir. Bütün kazaların Müslüman nüfusu yüzde doksana vardığı gibi arazi dahi yüzde doksan beşe çıkmaktadır. Bu fedakâr, tecrübedide halk Balkan Harbini mütaakıp ordumuz maatteessüf mağlubolun'ca bunlar perişan bir halde kaldıkları zaman bu bir avuç kardeşleriniz, nefsi müdafaa ayâtı ilâhiyedendir diyerek kıyam etmiş ve elli sekiz gün Hükümet sürmüş, o sırada İstanbul Hükümetinin temini muvafakatiyle Edirne'min elimize geçmesine sebeb olmuştu. İşte Rodop silsilei cibal'inin altında bugün bizden medet bekleyen bu fedakâr ve necib haliktan, on beş yaşından altmış yaşıma kadar olan kardeşlerimizden Yunanlılar ele geçirdiklerini semti meçhule, diyarı ademe gönderiyorlar. Binaenaleyh bendeniz de bir takrir veriyorum. Bu Şaphane nıahiyesi ki Gümülcineye beş saat mesafededir. Oradan İsmail Ağa namında fedakâr bir zat güç halle Keşan'a firar ediyor ve hayatını kurtarıyor, oradan bir telgraf veriyor. Hatta Faik Bey kardeşimize de bir telgraf çekiyor. Bendeniz de mütaaddit telgraflar aldım. On beş günden beri Garbi-Trakya'dan hiçbir haber alınamıyor. Allahüalem hepsi de mahvediliyorlar. Binaenaleyh şiddetle Heyeti Murahhasamızın nazarı dikkatini celbedelim. Âlemi medeniyet varsa hitab edelim. Kendi memleketlerinde Himaye-i Hayvanat Cemiyetleri teşkil eden, medeniyet iddiasında bulunan insanlar oradaki zavallıların hayatını biran evvel kurtarsınlar.*"

Daha önce de belirtildiği gibi propaganda ve kamuoyu oluşturma çabalarına önem veren Esat Efendi, aynı konuyla ilgili olarak verdiği bir başka önergede, Batı Trakya'da yaşanan sorunların dünya kamuoyuna duyurulmasını istemiştir.[48] Önerisi şu şekildedir:

"*Sarayköy'den Balatçık'a kadar sahada Yunanlılar Ahali-i İslâmiyeyi bilâistisna şehid etmekte oldukları daire-i intihabiyemden aldığım telgraflarla kesbi katiyet ediyor. Kezalik Trakya'da daha tahammülfersa mezalim icra ettiği anlaşılıyor. Günler geçtikçe binlerce masum rical ve nisvan kesiliyor. Mahvoluyor. Varsa âlemi medeniyete hitabedelim.*

[47] a.g.e., s.280-281.

[48] TBMM Zabıt Ceridesi, 09.12.1921, Devre: I, C. 10, İçtima: 3, s.79; ayrıca bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 20. 11. 1922, Devre: I, C.25, İçtima Senesi: 3, s.3; TBMM Zabıt Ceridesi, 16. 12. 1922, Devre: I, C.25, İçtima Senesi: 3, s.416.

Müslümanların merhametli kanatleri altında yaşıyan bilûmum insanları görsünler, bir de Yunan işgali altındaki Müslümanlığa baksınlar, mezbahada kalan mazlum ümmetin, masum milletin muhafazayı hayatı için acilen tedabiri lâzimenin icrası zımnında takririmin Hariciye Vekâleti Celilesine havalesini teklif eylerim. 22 Nisan 1337 Aydın Mebusu Esat."

Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların sorunları karşısında oldukça duyarlı davranan Esat Efendi (İleri), o bölgeden Türkiye'ye gelen muhacirlerin sorunlarına karşı da kayıtsız kalmamış ve bunları meclis gündemine taşımıştır.[49] Muhacirlerle ilgili olarak verdiği bir önergede şunları söylemiştir:

"*Yunanlılar tarafından yurtları yakılmış, yıkılmış, evlâtları kesilmiş pek perişen ve merhamete şayan bir halde hicrete mecbur kalmış olan Aydın ve Nazilli ve civar muhacirini islâmiyesi Aydın mülhakatında ağaçlar altında samanlıklar içinde aç ve biilâç ve son derece merhamete muhtaç bir surette kalmışlardır. Diyebilirizki yüzde kırkı açlıktan, bakımsızlıktan ölmüşlerdir. Allah razı olsun Hilâli Ahmerden. Bu zavallılara o civar kaza ve nehavide beş mahalde hastane ve dispanser açmıştır, muhacirin tahsisatından her yere verildiği gibi bu biçarelere muaveneti lâzimede bulunulmamıştır. Bunların hali perişanilerinin nazarı merhamete alınması zımnında takririmizin Dahiliye Vekâleti Celilesi vasıtasiyle muhacirin müdiriyeti umumîyesine havelasini teklif eyleriz. 6 Mayıs 1337*"[50]

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere, Esat Efendi (İleri)'nin, Meclisteki çalışmaları sırasında, Batı Trakya'da yaşanan sorunlara karşı büyük bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Onun bu konudaki hassasiyetinin, kendisinin de Batı Trakya'lı olmasıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Tevfik Bıyıklıoğlu'na göre, Batı Trakya'yı milli bir dava olarak görenler tarafından kurulmuş olan Garbi Trakya Müdafaai Hukuk Cemiyeti, TBMM hükümeti nezdinde, Batı Trakya adına gerekli teşebbüslerde bulunmak yetkisiyle, Aydın milletvekili Esat Efendi (İleri)'yi temsilci olarak tayin etmiş, kendisi de bu görevi kabul etmiştir.[51] Bu durumda, Esat Efendi (İleri)'nin bu davranışının bir diğer nedeninin de kendisini Batı Trakya'da yaşayanların temsilcisi, sözcüsü olarak görmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

---

[49] TBMM Zabıt Ceridesi, 05. 12. 1921, Devre: I, C.15, İçtima: 2, s.36–37; TBMM Zabıt Ceridesi, 02. 01. 1922, Devre: I, C.16, İçtima: 2, s.282.

[50] TBMM Zabıt Ceridesi, 09. 05. 1921, Devre: I, C.10, İçtima: 2, s.271.

[51] Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, C.I, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi-Sa.25, 2. baskı, Ankara, 1987, s.143-144.

Mecliste yaptığı konuşmalardan ve verdiği önergelerden anlaşıldığı kadarıyla, Esat Efendi (İleri), temsilcisi olduğu yerin halkının hemen hemen her işiyle ilgilenmiş, onların sorunlarını meclisin gündemine taşımıştır. Bunlar; bölgedeki yol yapımından,[52] bürokrasi ile halk arasında yaşanan sorunlara,[53] bölgede yaşanan ekonomik sıkıntılara çözüm arayışına kadar[54] oldukça geniş bir yelpaze oluşturmuştur.

Ulusal düzeydeki toplumsal sorunlarla da ilgilenen Esat Efendi (İleri), cephelerde şehit düşenlerin çocuklarına karşı daha duyarlı olunması gerektiğini belirtmiş, meclisten onlara sahip çıkılmasını istemiştir. Bu konuyla ilgili olarak verdiği bir önergede şunları söylemiştir:[55]

"*Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Milleti İslâmiyenin temini istiklâl ve istikbali uğrunda gerek Harbi Umumide ve gerekse bu büyük millî mücahedede hayatını, kanını feda eden şehitlerimizin bize emanet bıraktıkları evlâtlarına karşı lâyıkiyle borcumuzu ifa edemediğimizi görüyorum. Sokak ortalarında garip, bîkes şehit yavrularına tesadüf eyliyorum. Şühedayı kiramın necip ve asil milletimize emanet eyledikleri evlâtları hakkında Büyük Meclisimizin nazarı merhametini cellbeylerim. Maarif Vekâletince mahalli hükümetlerinden şüheda yavrularının miktarının tahkik buyurulması, cemiyetler ve tedabiri hasene tesisiyle darüleytamlar küşadı ve mevcut Mekâtibi Sultaniyeye ancak şüheda yavrularının alınması zımnında takririmin Maarif Vekâleti Celilesinin nazarı takdir ve irfanına havalesini teklif eylerim.*"

II. Dönem Milletvekilliği (1923–1927)

Mustafa Kemal Paşa tarafından bulunduğu bölgede seçimin başarısı için çalışmakla görevlendirilmiş,[56] olan Esat Efendi (İleri), II. Meclise 312 oy alarak Menteşe milletvekili olarak girmiştir.[57] Meclis'te, Şer'iye ve Evkaf,

[52] TBMM Zabıt Ceridesi, 28. 5. 1921, Devre: I, C.10, İçtima: 2, s.337.

[53] TBMM Zabıt Ceridesi,15. 11. 1922, Devre: I, C.24, İçtima: 3, s.506–507.

[54] TBMM Zabıt Ceridesi, 01. 08. 19221 Devre: I, C.11, İçtima: 2, s.370–371.

[55] TBMM Zabıt Ceridesi, 02. 01. 1922, Devre: I, C.16, İçtima: 2, s.283; TBMM Zabıt Ceridesi, 18.06.1921, Devre: I, C. 10, İçtima: 2, s.404–405.

[56] Konuyla ilgili belge şu şekildedir: "*Aydın Mebusu Esad Efendi'ye Verilen İtimatname, Yeni başlayan seçim devresi vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı bakımından hayati ehemmiyete sahip bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Aydın Mebusu olarak vazife yapmış olan kıymetli arkadaşlarımdan Esad Efendi'nin Menteşe livası dahilinde Müdafaai Hukuk Cemiyeti adaylarının muvaffakiyetinin temini için vaki olacak mesaisinin kolaylaştırılmasını ve azami yardıma mazhariyetini rica ederim. Gazi M. Kemal (17 Nisan 1923)*" **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.15, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s.295.

[57] Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

Tasarı, İrşad ve Evkaf komisyonlarında çalışmış; İrşad Komisyonunun başkanlığında, Şeriye ve Evkaf Komisyonunun sözcülüğünde bulunmuştur.[58]

Esat Efendi (İleri), I. dönem milletvekilliği döneminde olduğu gibi, seçildiği yerin ekonomik, güvenlik, imar gibi hemen her sorununu meclis gündemine taşımış, Aydın ve Ödemiş cephelerinde düzenli ordu kurulmadan önce savaşıp şehit düşenlerin ailelerine maaş bağlanması, Aydın şimendifercilerinin grevi,[59] İzmir ve Aydın'da sabunculuğun korunmasının temennisi ile ilgili olarak bir takım önergeler vermiştir.[60] Ayrıca Milli Mücadele sırasında malûl olmuş kişilerle, ihtiyat ve milis zabitlerine yönelik olarak bir takım tekliflerde bulunmuş, bu kişilerin maddi yönlerden desteklenmesini, ekip, biçmeleri için toprak verilmesini önermiştir.[61]

Esat Efendi (İleri)'nin bu dönemde de, en çok üzerinde durup gündeme getirdiği konular, Batı Trakya'da yaşayan Türkler ile muhacirlerin sorunları olmuştur.[62] Nitekim Anadolu dışında özellikle de Batı Trakya'da yaşayan Türklerin geleceğine yönelik olarak duyduğu endişelerin ağır basmasından dolayı olsa gerek, Lozan Antlaşması'na kırmızı oy veren on üç milletvekilinden birisi olmuştur. Lozan Antlaşması'nın kabulüne yönelik olarak yapılan görüşmeler sırasında konuşmacılara müdahalede bulunduğu ve bazı sözler söylediği kısımların, Anadolu coğrafyası dışında kalan Türklerle ilgili olması, bu yargıyı doğrular niteliktedir. Bu konular konuşulduğu sıralarda şunları söylemiştir:

"*Antakya, Trakya kan* ağlıyor"*,* "*Balkan Harbinden sonra elli sekiz gün Hükümet süren Trakya'nın sözü, özü Türk'tür, Anadolu'nun Kurtuluş Taarruzundan evvel Garbi – Trakyalıların kıyamı ve mücahedesi üzerine Yunan'ın üç fırkasının Rumeli'ye ve Garibi – Trakya'ya geçtiklerini kumandanlar tasdik eder. Acıyalım bu fedakâr halka, acıyalım*", "*Kül*

[58] Çoker, **a.g.e.**, s.139.

[59] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.I, İçtima Senesi: 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1961, s.6.

[60] TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Teşrinisani 1923, Devre: II, C.3, İçtima Senesi: 1, s.382; TBMM Zabıt Ceridesi, 29. 08. 1339, Devre: I, C.I, İçtima Senesi: 4, İçtima: 11.

[61] TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Ekim 1923, Devre: 2, C.10, İçtima Senesi: 1; TBMM Zabıt Ceridesi, 16. 08. 1923, Devre: II, C.I, İçtima Senesi: 1; TBMM Zabıt Ceridesi, 29. 08. 1923, Devre: I, C.I, İçtima Senesi: 4; TBMM Zabıt Ceridesi, 13. 09. 1923, Devre: II, C.2, İçtima Senesi: 1.

[62] bu konuda bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 20.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: II; TBMM Zabıt Ceridesi, 27.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: 2; TBMM Zabıt Ceridesi, 05.11.1924, Devre: II, C. 10, İçtima Senesi: 2; TBMM Zabıt Ceridesi, 12. 09. 1923, Devre: II, C.2, İçtima Senesi: 1; TBMM Zabıt Ceridesi, 22. 08. 1923, Devre: II, C.1, İçtima Senesi: 1.

altındaki ateş gibidir", "*Kahrolsun hainler, zalimler!*", "*Antakya, garbı - Trakya ilâahirihi,... hakkındaki dâvamız hak, yardımcımız Cenabı Hak, muvaffakiyetimiz muhakkaktır, arkadaşlar*", "*Kurbanlık bırakılıyorlar*".[63]

Meclisteki çalışmalarında, hükümete yönelik olarak yaptığı en ağır eleştiriler yine Batı Trakya'da yaşayan Türkler ve muhacirlerin sorunlarının tartışıldığı bir zamanda, 19.01.1925'te Mecliste, Mübadele sonrası bırakılan mallarla ilgili olarak yapılan görüşme sırasında olmuştur. Esat Efendi (İleri) hükümetin hata yaptığını ileri sürerek, oldukça ağır bir takım eleştirilerde bulunmuş ve Yunanistan'a karşı sert önlemler alınması gerektiğini söylemiştir.[64]

Bu dönemde, Menteşe Mebusu Esat Efendi (İleri)'nin 20. 10. 1924'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne yönelttiği soru önergesi, muhacirlerle ilgili olarak en önemli gündemi oluşturmuştur. Türkiye'ye ne kadar muhacirin geldiğinin, ne kadarının iskân edildiğinin ve nerelere imaratta bulunulduğunun bildirilmesine yönelik olarak verilmiş olan bu önerge,[65]

[63] TBMM Zabıt Ceridesi, 23.08.1339, C.1, Devre: 2, İçtima: 7, İçtima Senesi: 1, s.223, 236, 238; TBMM Zabıt Ceridesi, 22.08.1339, C.1, Devre: 2, İçtima: 8, İçtima Senesi: 1, s.252.

[64] Konuşmasının bazı kısımları şu şekildedir: "*Arkadaşlar! Şimdiye kadar huzuru âlinizde Yunanın yapmış olduğu mezalime dair beyanatta bulunmuştum. Benim Hükümetime Cenabı Hak akıl versin. Arkadaşlar! Harp sahalarında dünyaları hayrette bırakan Hükümet, siyaset sahalarında daima mağlûp olmaktadır. Yunan istediği gibi, yakıp yıkmakta, kesip biçmektedir, Benim Hükümetim de buna göz yummaktadır. Arkadaşlar! Refiki muhteremim Şükrü Kaya Beyefendinin geçen sene şu Meclisi Âliden Yunanın ne kadar vahşi, ne kadar hunhar, ne kadar zalim olduğunu tarih kitaplarını bize teşrih ve tefsir ederek söyleyen Vekili Muhteremin bugün aynı lisanı kullanmaması nedendir? Geçen sene Hükümete teklif ettiği şeyleri bugün sahai fiiliyata çıkarmasını mazlum milletin, masum ümmetin namusu, hayatı namına rica ederim. Arkadaşlar! Sözü, özü Türk bir Garbî Trakyamız vardır. İstanbul Rumlarının burunları kanamıyor... Benim Hükümetim Yunan mahkûmlarını affediyor. Yunan ise bizimkileri öldürüyor, yarısı da öldürülmüştür. Bunların vebali, mesuliyeti, bizim ve Hükümetindir. Her vakit söylediğim gibi Yunanı bilirim, arkadaşlar! Hepiniz de bilirsiniz. Yunan yumruktan, mukabele-i bilmisilden korkar. Binaenaleyh bunlar hakkında şediden mukabelei bilmisil yapılmalı ve bu hususta Mebus iken Şükrü Beyin söylemiş olduğu sözleri salâhiyeti kâmile verilerek sahai fiiliyata çıkarsın ve Yunana haddini bildirsin. İmdat diyen Garbî Trakya'da sadayı mazlumaneleri semalara yükselen aziz ve necip millete acısın!*" TBMM Zabıt Ceridesi, 19.01.1925, Devre: II, C. 12, İçtima Senesi: II, s.180–181.

[65] Önergenin aslı şu şekildedir: "*Riyaseti Celileye 1. — Ne kadar mübadil ve muhacir gelmiştir? 2. — Ne kadar mübadil ve muhacir iskân edilmiştir? 3. — Ne kadar ve nerelerde imar yapılmıştır? Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Celilesinden sual eylerim efendim. 19*

27.10.1924'te Mecliste Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey (Bursa) tarafından yanıtlanmıştır. Ancak verilen yanıtlar, Esat Efendi (İleri) tarafından yeterli bulunmamış ve soru önergesi, gensoruya dönüştürülmüştür.[66] Görüşmeler sırasında, Esat Efendi (İleri)'nin, kendisine verilen cevaplardan tatmin olmadığını, Refet Bey'e karşı takındığı tutumdan anlamak mümkündür. Refet Bey konuşurken, Esat Efendi (İleri) oturduğu yerden, "*İnanana bin cevap....*"[67], "*Pekiyi efendim! Zatiâliniz mesmuat üzerine söyleyorsunuz, bizim meşhudatımız pek elimdir, pek fecidir, müzakere açalım, gördüklerimizi söyliyelim. Arkadaşlar, biz de bildiğimizi söyliyelim. Tarih önünde, beşeriyet/önünde mesuliyetten kurtulalım*"[68], "*Keşke barakalı köy yapılsaydı...*", "*Neler olmuş haberimiz yok*"[69] gibi bir takım sözlerle sataşmalarda bulunmuş ve son olarak şunları söylemiştir:

" *...Arkadaşlar! Mübadele, İmâr ve İskân Vekaletinin ilgası Meclisin ve Hükümetin kanaati dahilinde olduğu cihetle Mübadele Vekilinin sözlerine karşı cevaplarım pek uzun olduğu, hatta harikzedelerden üç günden beri almış olduğum telgraflar, sonra Bursa mıntıkasından zevci Balkan Harbinde şehit düşmüş, Hafız Süleyman ve Neşet Efendi namında iki biraderi de İstiklâl Harbinde şehit olmuş bir kadının Vali Vekilinin ayaklarına kapanarak ancak iki gün müsaade aldığı haneden çıkarılmak istendiği ve daha bir çok şeyler bulunduğu halde bir şey söylemiyeceğim. Onun için suallerimin cevabına bendeniz güldüm. İstizahı keyfiyet ediyorum, ariz âmik görüşelim. Öyle mübadele, İmâr ve İskân Vekâletinin ilgasiyle işin içinden sıyrılacak olsak arkadaşlar, mesuliyetten kendimizi kurtaramayız. Hani bizim bir Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz vardır. Onun 61 nci maddesinde Divanı Âlî teşkil olunacaktı? Vekillerimiz mesuliyetten azade midirler? Onlar ne yaparsa keramet, ne işlerse adalet midir? Arkadaşlar! onın için Vekil ile uzun uzadiya anlaşalım*", " *...Riyaseti Celileye Suallerime verilen cevap kâfi değildir. Meselenin ehemmiyetine mebni mucibi istizah olduğundan istizahı keyfiyet eylerim efendim...*"[70]

Gensorunun görüşülmesi sırasında ise Esat Efendi (İleri), bakanı eleştirerek, bakanın büyük yanlışlıklar içinde bulunduğunu, Meclisin

---

Teşrinievvel 1340 Menteşe Mebusu Esat" TBMM Zabıt Ceridesi, 20.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: II, s.57.

[66] Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay., İstanbul, 1999, s.342-343.

[67] TBMM Zabıt Ceridesi, 20.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: II, s.58.

[68] a.g.e., s.60.

[69] a.g.e., s.61.

[70] a.g.e., s.61-62.

karşısına çıkacak yüzü olmadığını, muhacirlerden değiştirilerek ya da göçerek gelenlerin ve içeride yerleştirilmeye muhtaç olanların perişanlık içinde kıvrandıklarını, memurların görevini kötüye kullandıklarını ileri sürmüştür.[71]

Esat Efendi (İleri)'nin verdiği bu gensoru, eldeki verilere göre, kendisinin bu olayla doğrudan bir ilgisi olmamasına karşın, Türk siyasi tarihinde yaşanmış olan önemli kırılma noktalarından birisinin de nedeni olmuştur. Gensoru görüşmeleri, Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele dönemindeki yakın çalışma arkadaşları olan Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay), Refet Bey (Bele), Adnan Bey (Adıvar) gibi kişilerle yollarının ayrılması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile sonuçlanmıştır.[72]

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin işgale uğradığı ve bu durumdan kurtulmak için toplumsal mücadelenin başladığı sıralarda, Esat Efendi (İleri) de üst düzey resmi herhangi bir askerî ve mülkî görevi olmaksızın, Milli Mücadele sırasında aktif görevler üstlenmiş, sorumluluk almaktan kaçınmamış ve başarılı hizmetlerde bulunmuştur. İşgale karşı tepki gösteren ve silahlı mücadele veren kişiler arasında yer alan Esat Efendi (İleri), kimi zaman elinde silahla cephede, kimi zaman ise müzakereci olarak bir masada ya da bir yardım kuruluşunda görevler üstlenmiştir.

İki dönem milletvekili olarak görev yapmış olan Esat Efendi (İleri), temsilcisi olduğu halkın sorunlarına karşı ilgisiz kalmamış, onların hemen her sorununu meclisin gündemine taşımış, mecliste birçok konuda söz almış, yasa teklifinde bulunmuş ve önergeler vermiştir. Dolayısıyla meclisteki çalışmalarından hareketle, Esat Efendi (İleri)'nin seçildiği yeri en iyi şekilde temsil etmeye çalışan ve üstlendiği görevin kendisine yüklediği sorumlulukların bilincinde olan bir milletvekili olduğu düşünülebilir. Ayrıca ulusal düzeyde yaşanan sorunlara karşı da ilgisiz kalmayarak, Batı Trakya'da yaşayan Türklerin ve muhacirlerin sorunlarına özel ilgi göstermiştir. Bunun nedeni, büyük bir olasılıkla kendisinin de Batı

[71] a.g.e., s.61-62.

[72] Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2007, s.74 vd.; Çakan, **a.g.e.**, s.343; Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924-1925**, Çev.: Gül Çağalı Güven, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.76 vd.; Nevin Yurtsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yay., İstanbul, 1994, s.109-110.

Trakya'dan gelmiş olması ve ayrıca kendisini bu bölgede yaşayanların temsilcisi, sözcüsü olarak görmüş olmasıdır.

Tüm bunların dışında, Esat Efendi (İleri)'nin bu çalışmanın sınırları içinde ışık tutulmaya çalışılan hayat öyküsüne bakılarak, iyi eğitim almış, siyasetle ilgili, aydın kimliğine sahip, ülkesinin sorunlarına karşı duyarlı, inandıklarını söylemekten çekinmeyen, umutsuzluğa kapılmayan, mücadeleci, yardımsever ve güçlü bir hatip olduğu da söylenebilir.

Kaynakça

Akgün, Seçil Karal-Uluğtekin Murat; **Hilal-i Ahmerden Kızılay'a**, Ankara, 2000.

Atatürk'ün Bütün Eserleri; C.15, Kaynak Yay., İstanbul, 2005.

Ateş, Nevin Yurtsever; **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yay., İstanbul, 1994.

Bayar, Celal; **Ben de Yazdım**, C. 6, C. 7, Baha Matbaası, İstanbul, 1968, 1969.

Bıyıklıoğlu, Tevfik; **Trakya'da Milli Mücadele**, C.I, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi-Sa.25, 2. baskı, Ankara, 1987.

Çakan, Işıl; **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay., İstanbul, 1999.

Çelebi, Mevlüt; **Heyet-i Nasîha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.

Çelik, Recep; **Milli Mücadelede Din Adamları**, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1999.

Çoker, Fahri; **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele Ve T.B.M.M. I. Dönem**, C.III, T.B.M.M. Vakfı Yay. No.: 6, Ankara, 1995.

Demirel, Ahmet; **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, 2. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1995.

Gologlu, Mahmut; **Devrimler ve Tepkileri**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

Görgülü, İsmet; **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912–1922**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., XVI. Dizi-Sa.69, Ankara, 1993.

http://kalimerasas.blogcu.com/mehmet-esat-efendi-ileri/3801839/11.04.2011/12.15

Kenber, Lütfi Arif; "*Şehzade Abdürrahim Heyeti Aydın'dan Nasıl Kaçtı*", **Dün-Bugün**, C. I, Sa.: 7, 6 Aralık, 1955.

Mısıroğlu, Kadir; **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler**, 9. Baskı, Sebil Yay., İstanbul, b.t.y.

Miralay Mehmet Arif Bey, Ayıcı Arif'in Anıları Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919–1923); Yayına Haz.. Bülent Demirbaş, 2.baskı, Arba Yay., İstanbul, 1992.

Sarıkoyuncu, Ali; **Milli Mücadelede Din Adamları**, C. II, 3. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2002.

Sarıkoyuncu, Ali; **Milli Mücadelede Din Adamları**, C.I, 4. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2002.

TBMM Zabıt Ceridesi, 01. 08. 19221 Devre: I, C.11, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 02. 01. 1922, Devre: I, C.16, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 05. 12. 1921, Devre: I, C.15, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 05.11.1924, Devre: II, C. 10, İçtima Senesi: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 09. 05. 1921, Devre: I, C.10, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 09.12.1921, Devre: I, C. 10, İçtima: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 09.12.1922, Devre: I, C. 25, İçtima Senesi: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 12. 09. 1923, Devre: II, C.2, İçtima Senesi: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 13. 09. 1923, Devre: II, C.2, İçtima Senesi: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Teşrinisani 1923, Devre: II, C.3, İçtima Senesi: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 16. 08. 1923, Devre: II, C.I, İçtima Senesi: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 16. 12. 1922, Devre: I, C.25, İçtima Senesi: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Ekim 1923, Devre: 2, C.10, İçtima Senesi: 1

TBMM Zabıt Ceridesi, 18.06.1921, Devre: I, C. 10, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 19.01.1925, Devre: II, C. 12, İçtima Senesi: II.

TBMM Zabıt Ceridesi, 20. 11. 1922, Devre: I, C.25, İçtima Senesi: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 20.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: II.

TBMM Zabıt Ceridesi, 20.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: II.

TBMM Zabıt Ceridesi, 22. 08. 1923, Devre: II, C.1, İçtima Senesi: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 25.10.1920, Devre: 1, C. 5, İçtima Senesi: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 27.10.1924, Devre: II, C. 9, İçtima Senesi: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 28. 5. 1921, Devre: I, C.10, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 29. 08. 1923, Devre: I, C.I, İçtima Senesi: 4.

TBMM Zabıt Ceridesi, 29.11.1920, Devre: 1, C. 6, İçtima: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi,15. 11. 1922, Devre: I, C.24, İçtima: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi,17. 5. 1921, Devre: I, C.10, İçtima: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi,18. 09. 1921, Devre: I, C.12, İçtima: 2.

Tercüme-i Hal Kâğıdı, No: 104.

Tunalı, Ayten Can; "*Kurtuluş Savaşı'nda Esat Efendi (İleri)*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVI, Sa.: 41, ss.81-99, 2007.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Bilgi Yay., Ankara, 1991.

Zürcher, Erik Jan; **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924-1925**, Çev.: Gül Çağalı Güven, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

İzmir Tepeköylü Esat Hoca-Mebbus-1921
Cumhuriyetten Önce Ankara Kaza İken

Esat Hoca (İleri) Menteşe Mebbusu
25.07.1932

Kaynak: http://kalimerasas.blogcu.com/mehmet-esat-efendi-ileri/3801839/11.04.2011/12.15